

Industriavtalet – utfall och framtidutsikter*

År 1997 slöts ett samarbets- och förhandlingsavtal mellan parterna inom industrin. Den genomsnittliga löneökningen har varit 3 à 3 1/2 procent per år under den första treåriga avtalsperioden under Industriavtalet. Den låga inflationstakten har medfört att reallönerna har vuxit med i genomsnitt 2 1/2–3 procent per år. Samtidigt har industrins kostnadsläge jämfört med konkurrentländerna förbättrats med 2 procent per år. Sysselsättningen inom industrin har ökat med i genomsnitt 1 1/2 procent per år. Viktigt för den nya avtalsperioden är att allt tyder på att Sverige kommer att ha rörlig växelkurs och en trovärdig inflationsnorm de kommande åren. Våra modellkalkyler visar betydelsen av en fortsatt återhållsam nominallöneutveckling för produktions- och sysselsättningsutvecklingen i Sverige. Efterfrågan på arbetskraft kommer emellertid inte längre att kunna öka utan bristsituationer kan komma att uppstå. För att sysselsättningen skall kunna fortsätta att öka krävs insatser för att öka arbetsmarknadens anpassningsförmåga.

I januari 2001 löper de flesta löneavtalen inom den svenska industrin ut. Senast i november 2000 kommer förhandlingarna att starta. Målet är att nya löneavtal ska vara slutna innan den nuvarande avtalsperioden är slut. Detta har arbetsgivare och

arbetstagare inom industrin kommit överens om genom det samarbets- och förhandlingsavtal (Industriavtalet) som ursprungligen slöts i mars 1997. Industriavtalet syftar till att främja industriell utveckling, lönsamhet och konkurrenskraft för att på så sätt ge en grund för en god löneutveckling och goda villkor för de anställda.¹ Löneförhandlingarna sker nu med ett ökat inslag av samförstånd. Det har skapats en ny "Saltsjöbadsanda" i industrins lönebildningsprocess.

Författarna bildar tillsammans Industrins ekonomiska råd (IER). Rådet inrättades 1997 av arbetsgivar- och arbetstagarparterna inom industrin och har en rådgivande uppgift. Docent ALF CARLING är f.n. verksam vid Finansdepartementet i Namibia, chefsekonom OLLE DJERF verkar i MeritaNordbanken, docent EUGENIA KAZAMAKI OTTERSTEN arbetar vid Europeiska Investeringsbanken, Luxemburg, medan professor HENRY OHLSSON finns vid Nationalekonomiska institutionen, Göteborgs universitet.

* Denna artikel bygger på delar av vår femte rapport till Industrikommittén från maj 2000, IER [2000]. Överväganden och slutsatser är våra egna och representerar inte de organisationer där vi är verksamma.

¹ Händelseförloppet under 1998 års avtalsrörelse beskrivs av de opartiska ordförandena Albåge & Larson [1998]. Elvander [2000] ger en närmare beskrivning av Industriavtalets tillkomst, utformning och tillämpning.

Tabell 1 Löneutveckling enligt förtjänststatistiken, procentuell förändring

	Utfall 1998	Prel 1999	Prognos 2000	Totalt 1998-2000	Årsgenomsnitt 1998-2000
Industrin					
Avtal	2,9	1,5	2,4	7,0	2,3
Löneglidning m m	1,3	0,6	0,6	2,5	0,8
Total timförtjänst	4,2	2,1	3,0	9,6	3,1
Totalt					
Avtal	2,8	2,4	2,6	8,0	2,6
Löneglidning m m	1,0	1,0	1,0	3,0	1,0
Total timförtjänst	3,7	3,4	3,6	11,1	3,6

Källor: SCB (1998 och 1999), KI samt egna bedömningar.

Anm. För 2000 baseras våra bedömningar av de avtalsmässiga lönepåslagen på KIs analys medan löneglidningen m m har förutsatts vara lika med vad det som preliminärt kan beräknas bakvägen utifrån förtjänststatistiken för 1999. Ofta brukar dock denna statistik revideras upp, bl a på grund av retroaktiva betalningar. Som jämförelse kan nämnas att KIs bedömning av timförtjänstutvecklingen för 1999 är något högre (2,5 procent) än för industrin i tabellen ovan medan bedömningen är densamma (3,4 procent) för hela arbetsmarknaden. Motsvarande siffror för år 2000 är 3,6 procent respektive 3,9 procent totalt sett. Det betyder att löneökningarna inom industrin i så fall skulle uppgå till 10,6 procent totalt över avtalsperioden och till 3,4 procent per år.

Sverige framstår idag som ett etablerat låginflationssamhälle. Den inflationsdämpande politiken har vunnit förtroende hos aktörerna i ekonomin. Detta har manifesterats i låga inflationsförväntningar. Lönebildningens nya förutsättningar i låginflationsekonomin kan belysas genom att jämföra 1980-talets och 1990-talets löneutveckling. Mellan 1980 och 1989 var reallönetillväxten före skatt i genomsnitt noll trots nominella löneökningar på 8 procent per år. Mellan 1992 och 1999 har reallönerna däremot stigit med 2 à 2 1/2 procent per år, samtidigt som den nominella löneökningstakten i stort sett halverats jämfört med 1980-talets.

Vi ska i denna artikel diskutera de samhällsekonomiska förutsättningarna för den kommande avtalsrörelsen för industrin. I artikelns första del belyser vi utfallet inom industrin under avtalsperioden 1998-2000. Därefter diskuterar vi utsikterna inför den kommande avtalsperioden. Vi presenterar även resultaten från några

kalkyler över hur löneutvecklingen påverkar sysselsättning och produktion.

Utvecklingen under avtalsperioden 1998-2000

Den svenska ekonomin har under de tre senaste åren utvecklats mycket gynnsamt. Produktionstillväxten har varit högre än under någon tidigare treårsperiod efter 1970. Antalet sysselsatta har ökat med cirka 230 000 eller 6 procent. Inflationstakten har varit mycket låg, reallönerna har stigit med drygt 2 1/2 procent per år i genomsnitt. Bytesbalansen har visat betydande överskott, den offentliga sektorns finanser har förbättrats markant med överskott i storleksordningen 3 procent av BNP.

Det finns många orsaker till de senaste årens snabba återhämtning i svensk ekonomi. Men det kan knappast råda något tvivel om att en väl fungerande lönebildning – med Industriavtalet som en ledande kraft – har varit en av de viktigaste

Tabell 2 Löneutveckling inom industrin åren 1998 och 1999, procent per år

	1998	1999	Totalt 1998-99	Genomsnitt 1998-99
Samtliga observationer:				
ojusterat	3,1	4,1	7,3	3,6
justerat för ålder	2,9	3,9	7,0	3,4
justerat för ålder och kategori	2,2	3,5	5,8	2,8
Individuella ökning:				
ojusterat	2,8	4,0	6,9	3,4
justerat för ålder	2,4	3,6	6,1	3,0

Källa: Egna beräkningar baserade på SAFs lönestatistik.

bestämningsfaktorerna. Beskrivningen i det följande inriktas i första hand på utvecklingen inom industrin.²

Löneutvecklingen

En viktig utgångspunkt för den kommande avtalsrörelsen är den faktiska löneutvecklingen inom de avtalsområden som har omfattats av Industriavtalet. Beskrivningen av timlönernas utveckling baseras inledningsvis på data enligt SCB:s förtjänststatistik och på prognoser som anknyter till den statistiken.

Det finns emellertid tolkningsproblem, när förtjänststatistiken läggs till grund för analyser av avtalens utfall. Det rör sig bl a om struktureffekter, d v s att förändringar av arbetskraftens sammansättning – exempelvis i fråga om utbildning, genomsnittlig anställningstid och yrkeserfarenhet – kan påverka den genomsnittliga timlönens förändringar. Detta utgör inget problem, när siffrorna, tillsammans med mått på produktivitetstillväxten, används för att beräkna hur lönekostnaderna per producerad enhet utvecklats. Men en analys av avtalsutfall bör snarare handla om jämförelser över tiden av lönerna för anställda med samma utbildning och yrkeserfarenhet. Vi har därför valt att i det följande komplettera utfallsbeskrivningen utifrån förtjänststatistiken med en analys av löneutfall baserad på SAFs lönestatistik.

Den genomsnittliga timlönen i industrin stiger enligt SCBs förtjänststatistik och

tillgängliga prognoser med cirka 10 procent sammanlagt mellan åren 1997 och 2000, alltså med 3 à 3 1/2 procent per år, se Tabell 1. Det är en halv procentenhet per år mer än som förutsågs i industriavtalen. En avvikelse i den storleksordningen kan i och för sig betraktas som måttlig mot bakgrund av en oväntat stark efterfrågetillväxt och tilltagande brist på vissa kategorier personal. Men som nämnts ovan finns också tolkningssvårigheter beträffande dessa utfallsdata. Vi skall därför också se på några alternativa mått på löneutvecklingen i industrin.

Den genomsnittliga löneutvecklingen för andra avtalsområden förefaller i huvudsak ha följt mönstret från industriavtalen. Dock ligger utfallet för övriga näringslivssektorer enligt förtjänststatistiken något över industrisektorns. Det beräknade utfallet för samtliga avtalsområden är cirka 3 1/2 procent per år i genomsnitt mellan 1997 och 2000.

Vår andra källa för analys av löneutvecklingen de senaste åren är SAF-statistiken. Utfallet kan ännu inte beräknas för hela avtalsperioden 1998-2002. Däremot har vi fått tillgång till data som rör de två

² Utfallsbeskrivningen avser hela avtalsperioden 1998-2000, trots att 2000 fortfarande i huvudsak är att betrakta som ett prognosår. Det råder emellertid mycket stor samstämmighet bland konjunkturbedömare, när det gäller utvecklingen under återstoden av 2000. Risken för stora överraskningar kan betraktas som rätt begränsad.

första åren. Statistikens uppläggning gör det inte möjligt att, som i förtjänststatistiken, jämföra årsgenomsnitt. Lönenivåerna 1997 och 1998 avser för tjänstemän augusti månad och för arbetare andra kvartalet. Mätperioden 1999 är september-oktober.

Vi har information om 549 000 personer som berörts av industriavtalen.³ Lönenivån 1999 var i genomsnitt 7,3 procent högre än 1997, se *Tabell 2*. Det motsvarar en årlig ökningstakt på 3,6 procent, det vill säga något högre än den som uppmätts i förtjänststatistiken (3,2-3,3 procent). Det är viktigt att understryka att dessa två skattningar inte tar hänsyn till förändringar i arbetskraftens sammansättning. Det kan till exempel innebära att en del personer tillkommer medan andra lämnat arbetet inom industrin, att de som finns kvar blivit äldre och har längre yrkeserfarenhet eller att en del har bytt yrke t ex över gränsen mellan arbetare och tjänstemän.

Man har tidigare förmodat att den första typen av ”struktureffekt” i de flesta fall tenderar att dra ner lönehöjningen i genomsnitt för kollektivet, eftersom de nyanställda i medeltal antagits ha lägre lön. Som visas nedan tyder emellertid våra resultat snarast på att effekten de senaste åren har varit den motsatta. De två andra faktorerna får i allmänhet antas leda till att den statistiskt observerade höjningen av genomsnittslönen blir högre än den löneökning som faktiskt uppkommit för personal med samma erfarenhet och samma arbetsuppgifter. De skattningar av justerad löneökning, som redovisas i tabellen, är avsedda att belysa löneutvecklingen ”rensad” för de nämnda struktureffekterna.

Om vi tar hänsyn till, och justerar för, att lönehöjningarna kan ha påverkats av förskjutningar i åldersstrukturen för industrianställda, visar det sig att den genomsnittliga löneökningen mellan 1997 och 1999 sjunker till 3,4 procent per år. En väsentligt större effekt uppkommer, om vi också justerar för förändringar i den

yrkesmässiga sammansättningen mellan arbetare och tjänstemän. Löneökningstakten blir då 2,8 procent per år, det vill säga densamma som förutsattes i industriavtalen. Med tanke på olikheter i mätperiod och andra felkällor bör man inte dra alltför stora växlar på den överensstämmelsen. Däremot ger beräkningarna starkt stöd för hypotesen att strukturförändringar – då det gäller såväl arbetskraftens sammansättning som fördelningen mellan yrken – har bidragit till att höja de ökningstal för kollektivet av industrianställda, som observeras t ex i SCBs förtjänststatistik. Vi kan även ta hänsyn till förändringar i arbetskraftens könsmässiga och regionala fördelning. Justering för dessa faktorer ger dock ingen nämnvärd effekt på de skattade löneökningstalen.

Slutligen ger våra data möjlighet att beräkna den genomsnittliga löneökningstakten för enskilda individer. I det fallet jämför vi således lönenivåer olika år för samma person, medan vi tidigare jämförde lönenivåer som inte nödvändigtvis gäller samma personer. Vi kan beräkna löneökningar för 379 000 personer. För dessa var lönenivån 1999 i genomsnitt 6,9 procent högre än 1997. Det motsvarar en årlig ökningstakt på 3,4 procent, något lägre än den som registrerades för de industrianställda utifrån samtliga observationer. Slutsatsen blir att de personer som kommit in i industrins arbetskraft de senaste åren haft högre löner än de personer som lämnat den under samma period.

Det är också möjligt att justera beräkningen av den individuella ökningstakten för individens ålder. Skattningen blir då något lägre. Detta innebär att den individuella löneökningstakten är lägre om man tar hänsyn till förändringar i åldersstrukturen.

Slutsatserna av våra beräkningar utifrån

³ För 165 000 personer har vi information om lönenivån för endast ett av åren, medan information för två år finns för 167 000 personer. Slutligen finns tre eller flera observationer för 217 000 personer.

Tabell 3 Produktions-, sysselsättnings- och produktivetsutveckling i industrin, årlig procentuell förändring

	1990-1993	1993-1997	1997-2000
Produktionsvolym	-1,3	7,7	4,7
Sysselsättning, timmar	-6,0	2,7	1,7
Arbetsproduktivitet	5,0	4,9	2,9

SAF-statistiken är för det första att löneökningen för individer som berörs av industriavtalen i genomsnitt är lägre än vad som framkommer vid skattningar som bortser från individeffekter. För det andra blir den genomsnittliga löneökningen lägre om skattningen justeras för förändringar av ålders- och yrkesstrukturen.

Priser och reallöner

Utvecklingen de senaste åren visar att låginflationsekonomi nu är fast etablerad i Sverige. Konsumentprisernas ökningstakt har varit extremt låg – mindre än en procent per år i genomsnitt under avtalsperioden 1998-2000. Den låga inflationstakten har bidragit till att reallönerna i industrin och andra delar av den svenska ekonomin har stigit kraftigt. Det rör sig om en reallönetillväxt på i genomsnitt 2 1/2-3 procent per år över de tre avtalsåren.

Reallönetillväxten har varit mycket hög under de två senaste avtalsperioderna. Samtidigt måste understrykas att de senaste årens reallöneökningar är exceptionella. De har varit möjliga endast från ett läge där en period med mycket snabb produktivitetstillväxt och undervärderad valuta skapat ovanligt hög lönsamhet i industrin och andra delar av näringslivet.

Utvecklingen inom industrin

Arbetsproduktiviteten är, vid sidan av lönebildningen, den viktigaste bestämningsfaktorn för företagets kostnadsutveckling. Såväl under krisåren 1991-1993 som under den därpå följande återhämtningsfasen steg produktionen per arbetstimme mycket snabbt, se *Tabell 3*.

Perioden 1991-1997 var emellertid en

extrem period med mycket snabb strukturomvandling och utslagning av arbetsställen. Antalet sysselsatta i den svenska industrin var 1997 cirka 170 000 lägre än 1990, trots att produktionsvolymen ökat med drygt 25 procent under perioden. Efter 1997 har industrin kommit in i en mer normal tillväxtfas med stigande sysselsättning och en produktivitetstillväxt i storleksordningen 3 procent per år.

Under avtalsperioden 1998-2000 har industrins exportpriser utvecklats svagt – i genomsnitt beräknas de nu vara något lägre än 1997. Jämfört med konkurrentländerna har den svenska industrins kostnadsläge förbättrats med nära 2 procent per år under avtalsperioden. Den förbättringen beror till stor del av att den svenska valutan har deprecierats i förhållande till konkurrentländernas. De svenska exportpriserna har sänkts något i förhållande till utländska konkurrenters priser. Det har bidragit till en fortsatt stark volymtillväxt för svensk varuexport; en ökning med cirka 6 1/2 procent per år mellan 1997 och 2000. Industrins produktionskapacitet och produktionsvolym har fortsatt att växa i relativt snabb takt under avtalsperioden.

Den återhållsamma löneutvecklingen har bidragit till att vinstmarginalerna hållits uppe relativt väl, trots en svag prisutveckling. Bruttovinstandelen har visserligen fallit betydligt från toppnivån kring 39 procent åren efter 1992 års depreciering. Den är dock fortfarande med en nivå på kring 33 procent något högre än under senare hälften av 1980-talet (och givetvis markant högre än under krisperioderna 1981-83 respektive 1990-92).

Vid sidan av tillgången på arbetskraft är

realkapitalbildningen den viktigaste faktorn för produktionskapacitetens utveckling. Under krisåren 1991-1993 minskade industrins nettokapitalstock, ännu 1994 låg nettoinvesteringarna nära noll. Investeringsutvecklingen sedan dess har varit klart positiv, industrins kapitalstock har ökat med cirka 3 procent per år, vilket kan jämföras med en sysselsättningsökning (i timmar) med knappt 2 procent per år.

Sysselsättningsutveckling och brist på arbetskraft

Efter den dramatiska nedgången i antalet industrissysselsatta under krisåren 1991-93 – en minskning med cirka en femtedel eller 200 000 personer – har en viss återhämtning skett. Antalet sysselsatta i industrin beräknas i år bli cirka 780 000 att jämföras med cirka 710 000 bottenåren 1993 och 1994. Ungefär en tredjedel av nedgången har alltså återhämtats.

Under innevarande avtalsperiod ökar antalet sysselsatta i relativt jämn takt, med ungefär 12 000 eller 1 1/2 procent per år. Antalet sysselsatta växer långsammare än antalet arbetade timmar. Detta förklaras av att medelarbetstiden för industrianställda steg i början av perioden. Ökningstakten för industrin är något lägre än för antalet sysselsatta i hela ekonomin. Det förklaras av höga ökningstal (över 3 procent per år) i resten av den privata sektorn. Däremot växer sysselsättningen långsammare i den offentliga sektorn än i industrin.

En av de viktigaste frågorna, när det gäller att bedöma utsikterna för fortsatt sysselsättningstillväxt, är möjligheterna att undvika svåra bristsituationer i fråga om starkt efterfrågade kategorier arbetskraft. Om sådana flaskhalsproblem uppkommer, och arbetsmarknaden blir "överhettad", rubbas balansen i ekonomin. Inflationstakt och räntor stiger, konkurrenskraften försvagas och tillväxten vänds i recession.

En viktig indikator, när det gäller balansläget och "matchningen" på olika

delar av arbetsmarknaden, är de bristtal för bl a tekniskt utbildad personal, som redovisas i KIs konjunkturbarometer. Någon markant höjning av bristtalen för industrin som helhet har inte skett under de två senaste åren. Skillnaderna är dock stora mellan olika delar av industrin. Så rapporterar exempelvis mer än hälften av företagen inom verkstads- och annan investeringsvaruindustri att det nu råder brist på tekniska tjänstemän, medan motsvarande andel i andra delar av industrin ligger kring en femtedel. Mycket höga bristtal för personal med branschspecifik kompetens noteras samtidigt för "industrinära" tjänstebanscher som t ex datakonsulter och annan uppdragsverksamhet.

Förutsättningar för lönebildningen i början av 2000-talet

Löneutvecklingen i Europa

Den internationella löneökningstakten, särskilt hos våra stora handelspartners inom Europa och EU, är en viktig förutsättning för den kommande lönerörelsen. Det har hos den Europeiska Centralbanken och på finansmarknaderna funnits en oro att den inflationstopp som orsakats av oljepriset skulle ge upphov till höga lönekrav i den tyska lönerörelsen. IG Metalls ursprungliga lönekrav var också högt, hela 5,5 procent. Det slutliga resultatet av förhandlingarna hamnade dock betydligt lägre. Enligt avtalet höjs lönerna med 3 procent i maj 2000 och med ytterligare 2,1 procent i maj 2001. Löneuppgörelsen gäller till och med februari 2002. Avtalen i andra branscher i Tyskland har också varit måttliga, kring 2 procent.

Den tyska metallindustrins avtal kommer med stor sannolikhet att fungera som vägvisare för övriga privata branscher och den offentliga sektorn. I sin helhet steg lönerna i Tyskland med i medeltal 2,4 procent förra året. Med utgångspunkt från de nya avtalen finns det ingen orsak att vänta sig att lönehöjningarna blir högre än under förra året.

I andra länder i euroområdet är förhand-

lingarna inte lika centraliserade som i Tyskland. I Frankrike är löneökningstakten i slutet av förra året uppe i cirka 3 procent. Övergången i år till 35 timmars arbetsvecka har i sig hållit tillbaka löneökningarna men samtidigt växer den franska ekonomin relativt starkt i likhet med sysselsättningen. I Italien ställer regeringen upp inflationsmål som sedan förhandlingarna i de olika branscherna utgår från, ett förhandlingssystem som kommer att testas under det närmaste åren. För innevarande år ser dock löneökningstakten ut att stanna vid blygsamma 2 procent.

Sammantaget verkar det som löneökningstakten på hela arbetsmarknaden inom euroområdet stiger måttligt från 2,2 procent 1999 till omkring 2,5 procent 2000. Löneökningarna blir troligen något högre inom euroländernas industrisektorer, inte minst i Finland efter flera strejker. I Norge och Danmark har avtalsrörelser nyligen avslutats som beräknas resultera i lönekostnadsökningar på mellan 3 och 4 procent för industrin de närmaste åren.

Sveriges integration i det nya Europa – inget snabbspår in i EMU

I IER [1999] såg vi det som sannolikt att Sverige skulle kunna komma med i EMU relativt snabbt och att det politiska beslutet skulle tas redan i år.⁴ Detta skulle i så fall ha inneburit att Sverige kunnat komma med i EMU fullt ut från början av 2002. I praktiken skulle ett sådant scenario emellertid också ha betytt att Sverige skulle ha bytt växelkursregim från rörlig till fast växelkurs redan från och med hösten 2000.

Innebörden av detta scenario skulle således ha varit att industrins kommande avtalsrörelse 2000-01 genomförts i ett läge där Sverige redan då hade gått över till fast växelkursregim. Den uppenbara effekten vid ett svenskt medlemskap i EMU är att det krävs större flexibilitet i lönebildningen och på arbetsmarknaden när automatiska växelkursförändringar inte längre utgör den stabiliserande mekanismen. Kraven kan dels avse arbetskraf-

tens rörlighet, dels ökad variabilitet för de nominella lönerna.

Den politiska processen har emellertid tagit en annan väg jämfört med vad som föreföll troligt för ett år sedan. Tidtabellen för en svensk EMU-anslutning har förskjutits framåt i tiden. Opinionsen i Sverige är betydligt mera avvaktande gentemot EMU än direkt efter att euron hade introducerats. En folkomröstning redan i år har avvisats av statsministern på grund av att Sveriges ordförandeskap i EU första halvåret 2001 kräver omfattande förberedelser. Det är uteslutet att ha folkomröstning under själva ordförandeperioden.

Ett politiskt avgörande senare under 2001 kan dock inte uteslutas, särskilt om opinionen kraftigt skulle svänga till EMUs förmån. Greklands anslutning till EMU och ett ja till EMU i den danska folkomröstningen i september 2000 är faktorer som kan vända svenskarnas inställning till EMU. Ju närmare riksdagsvalet 2002 kommer, desto lägre blir dock sannolikheten att socialdemokraterna skall välja att driva EMU-frågan. Slutsatsen är att ett alternativ då Sverige kan komma med i EMU-systemet från och med början av 2005 ter sig som det sannolikaste idag. En anslutning från och med januari 2004 eller senare under detta år förefaller vara mindre sannolikt då det antingen kräver kortare förberedelse- och prövotid inför EMU-medlemskapet, eller att det politiska beslutet i Sverige tas före valet 2002.

För industrins lönerörelse blir den slutsatsen att avtalen får slutas under förutsättningen att Sverige kommer att bibehålla en rörlig växelkursregim under de närmaste 3-4 åren och där Riksbanken kommer att ha full frihet att kunna agera för att upprätthålla prisstabiliteten.

Sverige – en låginflationsekonomi

Svensk lönebildning har fått helt nya förutsättningar genom de fundamentala förändringar som skett i den svenska sam-

⁴ Se även Carling m fl [2000].

hällsekonomin under 1990-talet jämfört med förhållandena under 70- och 80-talen. Den viktigaste samhällsekonomiska förändringen är att den ekonomiska politiken i Sverige är inriktad på att hålla låg inflation på nivån 1 1/2-2 procent. Denna låginflationspolitik har nu vunnit stort förtroende hos alla aktörer i ekonomin. Sverige framstår därför som ett etablerat låginflationssamhälle.

I år beräknas KPI-takten uppgå till cirka 1,5 procent. Framöver kommer ökningstakten att tillta ytterligare av flera skäl. Svensk ekonomi är nu inne i en stark tillväxtfas. Efter att Asienkrisen har blåst över förbättras den internationella konjunkturen stadigt, inte minst på våra stora exportmarknader i Västeuropa. Samtidigt utvecklas den inhemska marknaden snabbare efter de magra åren fram till 1998.

Saneringen av de offentliga finanserna hade en dämpande effekt på både den offentliga verksamheten och på hushållens ekonomi. Nu är perioden med krympande offentlig konsumtion över. Stora överskott i de offentliga finanserna ger nu ett utrymme för skattesänkningar och utgiftsökningar som för närvarande ger en stimulans till den privata sektorn. Den realekonomiska utvecklingen med fortsatt hög efterfrågan bidrar till en viss ökning av det allmänna inflationstrycket.

Vår bedömning är emellertid att inflationstalen kan väntas ligga kvar i närheten av inflationsmålet på 2 procent även under åren 2001-2003. Uppgången i oljepriserna har troligen redan kulminerat och priserna kan mycket väl falla tillbaka igen. Avregleringarna av el- och telemarknaden och ökad konkurrens inom flera sektorer i den svenska ekonomin, t ex inom bygg-, livsmedels- och transportsektorn, får dämpande effekter på prisutvecklingen även framöver. Informationstekniken bidrar också till prispress via nya kommunikations- och distributionskanaler samt successivt ökad andel konsumtion över internet.

En ytterligare faktor som kommer att verka dämpande på inflationen är Riks-

bankens penningpolitik. Under Asienkrisen kan penningpolitiken ha bedömts stimulera den svenska ekonomin via allt lägre reporäntor. Den senaste tidens starka efterfrågetillväxt har redan föranlett Riksbanken att anpassa räntenivån uppåt, trots att den uppmätta inflationen fortfarande ligger klart under 2-procentsnormen. Även om inflationstakten kan väntas stiga något de närmaste åren, kan man inte förutse tolv månaderstal nämnvärt över 2 procent.

Skattepolitiken

Det finns visserligen förutsättningar för fortsatt höjning av reallönerna de närmaste åren, men troligen inte i den takt som registrerats under senare hälften av 1990-talet. När det gäller den reala köpkraftsutvecklingen (efter skatt) för löntagarna under den senaste avtalsperioden, förstärks det gynnsamma sambandet ytterligare genom att utrymmet för skattesänkningar blir större vid en låg ökningstakt för nominallöner och priser. Det är en viktig komponent i betingelserna för den kommande avtalsperioden.

Industrin lönenormerande

Industriavtalet kan få efterföljare på andra avtalsområden med förhandlingsordningen reglerad på liknande sätt som inom industrin. I arbetsgivarnas förslag till den kommunala sektorns samarbetsavtal slås det fast att de "internationellt konkurrensutsatta avtalsområdena", det vill säga industrin, har en lönenormerande roll. Samma princip har också lagts fast i regeringens proposition om inrättande av ett medlingsinstitut.⁵

Löneutvecklingens inverkan på tillväxt och sysselsättning

I IER [1997b] redovisade vi bl a simuleringar för hela ekonomin, som belyser skillnaderna mellan olika löneökningssal-

⁵ Se Prop 1999/2000:32 som bygger på SOU 1998:141 om ett förstärkt förlikningsmannainstitut.

Tabell 4 Nominell löneökning i olika scenarier, procent

	låg	bas	hög
2001	2,5	4,2	4,2
2002	2,5	3,9	5,4
2003	2,5	3,9	5,0
2004	3,9	3,9	4,0
2005	3,9	3,9	3,9

ternativ vad gäller effekter på sysselsättning, produktionstillväxt och andra ”nyckeltal”.⁶ Kalkylerna genomfördes med hjälp av KIs modellsystem. De illustrerade att betydande positiva sysselsättnings effekter kan åstadkommas vid måttliga nominella löneökningar och i övrigt väl fungerande lönebildning.

Utöver prognosen för 2000 och 2001 redovisar KI [2000] två scenarier för utvecklingen fram till 2005. Skillnaden mellan de två alternativen beror på skilda antaganden om arbetsmarknadens och framför allt lönebildningens funktionssätt. Basalternativet, vilket institutet betraktar som betydligt mer sannolikt, är ett fall med förhållandevis väl fungerande arbetsmarknad, där den svenska ekonomin kan fortsätta att utvecklas på ett balanserat sätt de närmaste fem åren. Lönerna förutsätts öka med cirka 4 procent per år i genomsnitt åren 2001-2005. Sysselsättningsökningen blir svag efter år 2001; 0,2 procent per år eller cirka 30 000 personer räknat över hela fyraårsperioden fram till 2005. Den öppna arbetslösheten beräknas för slutåret till cirka 4 procent.

KIs högalternativ beskriver utvecklingen om arbetsmarknaden och särskilt lönebildningen fungerar sämre. Detta leder till överhettning med accelererande löne- och prisstegringar. De nominella timlönerna stiger här med 5,4 respektive 5,0 procent 2002 och 2003, d v s drygt en procentenhet per år mer än i basalternativet. Prisstegringstakten ökar, Riksbanken tvingas höja räntan för att 2-procentsmålet åter skall uppfyllas vid slutet av perioden. Högre priser och räntor, tillsammans med

ett försämrat kostnadsläge för den konkurrensutsatta industrin, leder till starkt negativa effekter på tillväxt och sysselsättning. Antalet sysselsatta 2004 och 2005 är drygt 100 000 lägre än i basalternativet. Arbetslösheten stiger markant.

KIs båda scenarier ger en tydlig och värdefull illustration av hur lönebildningens funktionssätt påverkar sysselsättningen och den svenska ekonomins utveckling i övrigt. Vi har emellertid sett det som angeläget att också redovisa ett alternativ med lägre nominella löneökningar under treårsperioden 2001-2003 än i KIs basalternativ. I vårt låglönealternativ antas sålunda lönerna öka med 2,5 procent per år under avtalsperioden.

Lågalternativet förutsätter också att arbetsmarknaden i övrigt fungerar väl, med målmedveten kompetensuppbyggnad i företagen och förbättrad ”matchning” mellan tillgång och efterfrågan på olika slags arbetskraft. Det betyder att sysselsättningsgraden kan fortsätta öka och arbetslösheten minska också efter 2001 – men ändå inte att man kan komma i närheten av de höga sysselsättningstal (cirka 85 procent av befolkningen i åldrarna 20-64 år) som uppmättes för tio år sedan. De talen representerar en situation med överhettad arbetsmarknad; en i längden ohållbar situation. Däremot implicerar vårt lågalternativ ett antagande om att en sysselsättningsgrad nära regeringens sysselsättningsmål – med 80 procent reguljärt sysselsatta av befolkningen i de nämnda åldrarna – är möjlig att förena med balans på arbetsmarknaden.

I *Tabell 4* jämförs de tre alternativen med avseende på lönehöjningarna under femårsperioden. Skillnaderna gäller i huvudsak åren 2001-2003, löneökningarna slutåret är desamma i samtliga alternativ. Industrin förutsätts vara löneledande. Detta innebär här att skillnaderna i löneutveckling mellan alternativen är lika stora på andra avtalsområden som inom indus-

⁶ Se även Carling m fl [1998b].

trin. Det bör understrykas att de effekter, som skall redovisas längre fram inte enbart kan hänföras till dessa löneantaganden, utan också till skillnader i arbetsmarknadens anpassningsförmåga i övrigt. Riksbanken förutsätts anpassa räntenivån så att inflationsmålet (2 procent) uppfylls på ett par års sikt – med en ”felmarginal” på några tiondels procentenheter. Ett annat genomgående antagande är att skatter och offentliga utgifter anpassas, så att kravet uppfylls att överskottet i den offentliga sektorns finanser skall motsvara 2 procent av BNP.

Det bör också understrykas att modellberäkningar, med ekonometriskt skattade samband baserade på den historiska utvecklingen, alltid är osäkra. Däremot kan sådana modellkalkyler som KI och IER genomfört ge en god uppfattning om effekternas riktning och den ungefärliga storleksordningen vad gäller olika lönealternativ.

Priser, räntor och växelkurs

En grundläggande förutsättning, när det gäller ”den nya låginflationsekonomin”, är att Riksbanken reagerar snabbt på förutsedda avvikelser från inflationsnormen genom att anpassa räntenivån. Höga nominella löneökningar drar upp inflationstakten, vilket i sin tur driver fram räntehöjningar. Därigenom dämpas efterfrågan på varor och tjänster och prisstegringstakten avtar. Vid rörlig växelkurs medför räntehöjningarna också en appreciering av kronkursen, vilket förstärker lönehöjningarnas negativa effekt på exportindustrins konkurrenskraft. Växelkurseffekten dämpas successivt och vänds så småningom i sin motsats.

Såväl KIs båda scenarier som vårt lågalternativ bygger på förutsättningen om fortsatt rörlig växelkurs, dvs att ingen svensk EMU-anslutning sker före 2005. I basalternativet sker en relativt kraftig appreciering av kronan mellan helåren 2000 och 2001 – med 2 1/2 procent – och därefter ändras växelkursen endast obetydligt. I högalternativet fortsätter appre-

Tabell 5 Produktionstillväxt 2001-2005, procent per år

	låg	bas	hög
Industri	3,1	2,6	2,1
Övrigt näringsliv	2,8	2,5	1,9
Offentlig sektor	0,6	0,4	0,2
BNP	2,7	2,4	1,8

cieringen också 2002 som följd av förväntade räntehöjningar i Sverige. Åren därefter försvagas emellertid den svenska valutans successivt beroende på ett alltmer försämrat kostnadsläge i förhållande till konkurrentländerna. I lågalternativet är förloppet det motsatta. Förväntade räntesänkningar i Sverige medför att apprecieringen av kronan det första året uteblir, men därefter apprecieras kronan successivt som en reaktion på den gynnsamma kostnadsutvecklingen.

Produktions- och konsumtionstillväxt

BNP-tillväxten väntas nästa år vara fortsatt hög, 3,3 procent. Därefter avtar tillväxttakten i basalternativet successivt till något under 2 procent per år 2004 och 2005. Denna avsaktning i tillväxten förklaras av faktorer på ekonomins utbudssida, inte minst på arbetsmarknaden. KI gör bedömningen att andelen sysselsatta av befolkningen i förvärsaktiv ålder inte kan höjas över nivån 2001 vid bibehållen balans i samhällsekonomin. Högalternativet representerar en mer pessimistisk tolkning, där redan kapacitetsutnyttjandet 2001 är alltför högt och leder till överhettning i ekonomin. Lågalternativet, å andra sidan, bygger på förutsättningen att arbetsmarknad och lönebildning kan fås att fungera mer effektivt, vilket möjliggör en fortsatt ökning av resursutnyttjandet, om än i måttlig takt.

Produktionsutvecklingen i de tre alternativen beskrivs i *Tabell 5*. Det kan konstateras att industrin är den sektor vars tillväxtmöjligheter är mest beroende av en lugn löneutveckling och en väl fungeran-

Tabell 6 Skillnader i antal sysselsatta jämfört med basalternativet

	låg	hög
Industrisysselsatta	2003 2005	- 10 000 + 15 000 - 18 000 + 21 000
Sysselsatta totalt	2003 2005	-98 000 + 48 000 -116 000+ 77 000

de arbetsmarknad. Detta är en naturlig följd av att industrin är den mest konkurrensutsatta delen av ekonomin.

Tillväxttakten för hushållens köpkraft bestäms i huvudsak av nominallönernas utveckling, inflationstakten, sysselsättningsgraden och förändringar i skatetrycket. Räknat över hela femårsperioden är köpkraftsökningen praktiskt taget densamma i basalternativet och lågalternativet: cirka 18 procent mellan 2000 och 2005. Visserligen växer köpkraften långsammare i lågalternativet under de första åren, men skillnaden i köpkraft återhämtas 2004 och 2005 beroende på lägre inflationstakt, högre sysselsättning och lägre skatter.

I högalternativet är bilden annorlunda. Trots höga nominella lönehöjningar dämpas köpkraftstillväxten, när högt inflationstryck minskar sysselsättningen och tvingar fram högre skatter. Realinkomsterna efter skatt ökar med knappt 11 procent mellan 2000 och 2005, samtidigt som utrymmet för att öka den offentliga konsumtionen blir mindre. Skillnaderna i konsumtionsutveckling mellan bas- och lågalternativen är relativt små, medan den negativa effekten särskilt på den privata konsumtionen av ökad arbetslöshet och högre skatter i högalternativet är påtaglig.

Investeringsstakten påverkas starkt av arbetsmarknadens och lönebildningens funktionssätt. Skillnaderna gäller såväl industrin som tjänstesektorena och bostadsbyggandet. Den totala volymen bruttoinvesteringar i lågalternativet är ungefär 12 procent högre än i högalternativet under slutåret 2005.

Effekter på sysselsättningen

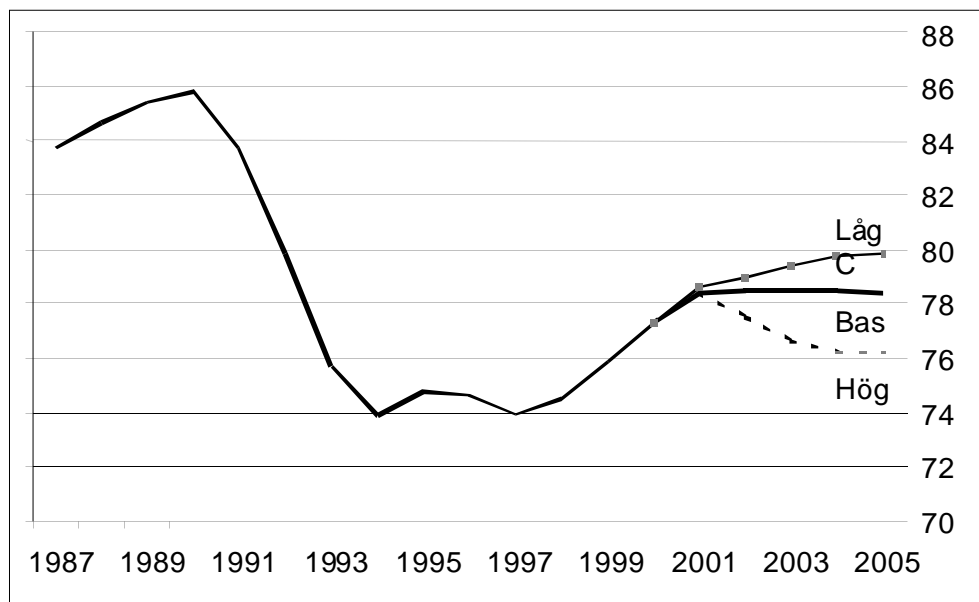
I IER [1997b] redovisades skattningar av inverkan på antalet sysselsatta (inom industrin och i hela ekonomin) av löneökningensalternativ en procentenhet per år över och under basalternativets.⁷ Vi skall här redovisa liknande kalkyler för den kommande avtalsperioden, avseende avvikelser mellan de ovan beskrivna hög- och lågalternativen och KIs basscenario.

Det finns här anledning att åter framhålla de skillnader som finns mellan dagens arbetsmarknadsläge och läget vid årsskiftet 1997/98. Antalet sysselsatta i hela ekonomin har ökat med mer än 200 000. Kapacitetsutnyttjandet i industrin och andra delar av näringslivet är väsentligt högre än för tre år sedan. Risken för bristsituationer/flaskhalsproblem har ökat påtagligt. I den situation med hög arbetslöshet och låga bristtal som rådde 1997 var det relativt lätt att se positiva sysselsättningseffekter som direkt följd av en återhållsam löneutveckling. För att liknande positiva effekter skall kunna uppkomma vid en återhållsam löneutveckling de närmaste åren ställs betydligt större krav på arbetsmarknadens anpassningsförmåga.

Det är således viktigt att återigen understryka, att skillnaderna mellan de tre alternativen här inte enbart är konsekvenser av olika löneantaganden. Man måste exempelvis förutsätta att lågalternativet, utöver en låg ökningstakt för nominallönerna, också speglar en väl fungerande arbetsmarknad i termer av kompetensutveck-

⁷ Se även Carling m fl [1998b].

Figur 1 Regljärt sysselsatta, procent av befolkningen i åldern 20-64 år

Källor: KI och IER.

ling, matchning och anpassningsförmåga i övrigt till förändringar i efterfrågan på arbetskraft. Resultatet av kalkylerna, när det gäller skillnad mellan alternativen i antal sysselsatta 2003 och 2005 redovisas i Tabell 6.

När det gäller förändringar av den öppna arbetslösheten är det svårt att ange precisa mått, eftersom det inte är möjligt att förutse förändringarna i fråga om arbetsmarknadspolitiska åtgärder och utbildningspolitik (inklusive det s k kunskapslyftet). Om vi utgår från KIs antaganden på dessa punkter innebär emellertid basalternativet att den öppna arbetslösheten kommer ner till 4 procent av arbetskraften 2001 och ligger kvar på ungefär samma nivå de fyra därpå följande åren. I högalternativet stiger arbetslösheten markant efter 2001 och ligger 2003-2005 vid cirka 5 1/2 procent. I vårt lågalternativ sjunker i stället arbetslösheten också efter 2001 och når mot slutet av perioden ner till cirka 3 procent av arbetskraften.

Mer bestämda utsagor är möjliga beträffande sysselsättningsgraden – d v s andelen sysselsatta av befolkningen i förvärvs-

aktiv ålder. Här innebär baskalkylen att sysselsättningsgraden stabiliseras från 2001. I högalternativet med sämre fungerande arbetsmarknad faller den däremot med cirka två procentenheter mellan 2001 och 2005. I lågalternativet stiger den däremot ytterligare, med cirka 1 1/2 procentenhet under samma period. Det betyder att sysselsättningsgraden räknad för åldrarna 20-64 år vid slutet av perioden skulle uppgå till 79 1/2 procent, d v s endast en halv procentenhet under det av regeringen deklarerade sysselsättningsmålet. Sysselsättningsgradens utveckling i de tre alternativen beskrivs i Figur 1.

Avslutning

I och med Industriavtalet som slöts i mars 1997 har det skapats en ny "Saltsjöbadsanda" i industrins lönebildningsprocess. Löneförhandlingarna sker nu med ett ökat inslag av samförstånd. Samtidigt framstår Sverige idag som ett etablerat låginflationssamhälle. Den inflationsdämpande politiken har vunnit förtroende hos aktörerna i ekonomin vilket har manifesterats låga inflationsförväntningar.

Lönebildningens nya förutsättningar i låginflationsekonomi kan belysas med en jämförelse mellan 1980-talets och 1990-talets löneutveckling. Mellan åren 1980 och 1989 var reallönetillväxten före skatt i genomsnitt noll trots nominella löneökningar på 8 procent per år. Mellan 1992 och 1999 har reallönerna däremot stigit med 2 à 2 1/2 procent per år, samtidigt som den nominella löneökningstakten i stort sett halverats jämfört med 1980-talets.

Vi har i denna artikel diskuterat de samhällsekonomiska förutsättningarna för den kommande avtalsrörelsen för industrin. Som en bakgrund inledde vi med att diskutera utfallet inom industrin under avtalsperioden 1998-2000.

Den genomsnittliga lönen i industrin kommer enligt SCBs förtjänststatistik och tillgängliga prognoser att stiga med 3 à 3 1/2 procent per år under avtalsperioden 1998-2000. Detta är en halv procentenhet mer än vad som förutsågs i industriavtalen. Våra egna beräkningar pekar på en likartad utveckling. Förändringar i arbetskraftens ålders- och yrkesmässiga sammansättning har dock höjt genomsnittslönen något. Om man justerar för sådana struktureffekter kommer man ner på löneökningstal i nivå med vad som förutsattes i industriavtalen.

Den låga inflationstakten har bidragit till att reallönerna i industrin har vuxit med i genomsnitt 2 1/2-3 procent per år. Samtidigt har industrins kostnadsläge jämfört med konkurrentländerna förbättrats med 2 procent per år. Sysselsättningen inom industrin har ökat med i genomsnitt 1 1/2 procent per år. Detta motsvarar 12 000 personer per år.

En viktig förutsättning inför den kommande avtalsrörelsen är löneutvecklingen i Sveriges viktigaste konkurrentländer. Inom euroområdet ligger den nominella löneökningstakten idag på 2-3 procent per år och verkar förbli på denna nivå. Vidare tyder allt på att Sverige kommer att behålla en rörlig växelkursregim under den kommande avtalsperioden. Sverige

kommer enligt vår nuvarande bedömning tidigast kunna bli medlem av EMU 2005.

En annan viktig förutsättning är att den svenska inflationsnormen är trovärdig, inflationstakten kommer att vara kring 2 procent under den kommande avtalsperioden. Industriavtalet kan dessutom snart få efterföljare på andra delar av den svenska arbetsmarknaden. Principen att de internationellt konkurrensutsatta avtalsområdena bör ha en ledande eller "lönenormerande" roll stöds av allt fler aktörer.

Våra modellkalkyler visar betydelsen av en fortsatt återhållsam nominallöneutveckling för produktions- och sysselsättningsutvecklingen i Sverige under den närmaste femårsperioden. Efterfrågan på arbetskraft kommer emellertid inte längre att möta ett fullständigt elastiskt utbud av arbetskraft. För att sysselsättningsgraden skall kunna fortsätta att öka, och arbetslösheten minska, krävs också utbildningsinsatser på alla nivåer och även andra insatser för att öka arbetsmarknadens anpassningsförmåga.

Referenser

- Albåge, L-G & Larson, R, [1998], "Industriavtalet i 1998 års förhandlingar - händelseförlopp och resultat", rapport av de opartiska ordförandena till Industrikommittén, september.
- Carling, A, Djerf, O, Kazamaki Ottersten, E & Ohlsson, H, [1998a], "Nya förutsättningar för lönebildningen", *Ekonomisk Debatt*, årg 26, nr 2, s 107-115.
- Carling, A, Djerf, O, Kazamaki Ottersten, E & Ohlsson, H, [1998b], "Lönekostnadsutvecklingens effekter på sysselsättningen", *Ekonomisk Debatt*, årg 26, nr 7, s 505-513.
- Carling, A, Djerf, O, Kazamaki Ottersten, E & Ohlsson, H, [2000], "EMU-medlemskapets betydelse för svensk lönebildning", *Ekonomisk Debatt*, årg 28, nr 2, s 133-142.
- Elvander, N, [2000], "Industriavtalet i tillämpning", ALMEGAS förlag.
- IER, [1997a], "Nya förutsättningar för lönebildningen", utlåtande om nya förutsättningar för lönebildningen av Industrins ekonomiska råd, september.
- IER, [1997b], "Lönekostnadsutvecklingens effekter på sysselsättningen", rapport från

- Industrins ekonomiska råd, 16 december.
IER, [1998], "Asienkrisens effekter på den svenska ekonomin", rapport från Industrins ekonomiska råd.
IER, [1999], "Lönebildning och konkurrenskraft vid låg inflation", rapport till Industrikommittén av Industrins ekonomiska råd, mars.
IER, [2000], "Industriavtalet – utfall och framtidsutsikter", rapport till Industrikommittén av Industrins ekonomiska råd, maj.
KI, [2000], *Konjunkturläget*, mars 2000, Stockholm.
Proposition 1999/2000:32, *Lönebildning för full sysselsättning*.
SOU 1998:141, *Medling och lönebildning*, slutbetänkande av utredningen om ett förstärkt förlikningsmannainstitut.